

ДОКТОРАНТУРА У ПОЛЬЩІ

1. Середовище, в якому постає докторат: система вищої освіти в Польщі

До 1990 р. система вищої освіти в Польщі складалася лише з державних навчальних закладів. Єдиний виняток становив недержавний Католицький університет у Любліні (KUL). У 1990 р. новий Закон «Про вищі навчальні заклади» визначив правила заснування недержавних вищих навчальних закладів. Відтоді їхнє число поступово зростає. Курси вищої освіти подаються у різних формах навчання, з-поміж яких переважає стаціонарна (денна), за нею ідуть вечірня та заочна форми, замикає ряд – дистанційна.

Державні та недержавні вищі заклади освіти в Польщі пропонують такі типи навчальних програм:

- Професійні курси – студенти здобувають професійний ступінь, що дорівнює бакалаврському: ліценціата (*licencjat, lic.*), або інженера (*inżynier, inż.*).
- Додаткові курси магістерського рівня для тих, хто здобув зазначені вище професійні ступені; випускникам по завершенні цих курсів присвоюють ступінь магістра чи його аналог.
- Магістерські курси за певною спеціальністю надають можливість здобути ступінь магістра, залежно від профілю закладу: магістр (*magister, mgr*), магістр педагогіки (*mgr ed.*), магістр мистецтва, магістр інженерії (*mgr inż.*), магістр архітектури (*mgr inż. arch.*) або лікар (*lek.*), лікар-стоматолог (*lek. stom.*), лікар-ветеринар (*lek. wet.*).
- Докторські (PhD) студії для тих, хто подолав магістерський рівень і прагне здобути науковий ступінь доктора.
- Післядипломне навчання.

До 1990 р. не існувало різниці між вищою освітою, здобутою в університеті і не в університеті. Всі вищі навчальні заклади були університетського типу, зосереджувалися не лише на навчанні, а й на наукових дослідженнях. Більшість їхніх факультетів мали право надавати науковій ступені доктора і габілітованого доктора. Хоча небагато з них пропонували професійне навчання (підсумком якого ставав диплом про вищу професійну освіту), більшість студентів цих факультетів закінчували магістратуру, що давало їм право вступати на докторські програми (PhD studies).

Корисно поглянути на докторські ступені у Польщі в світлі нової Постанови «Про вчені ступені і звання» від 2003 р., тобто, в контексті Закону «Про докторські ступені, габілітації і звання професора». Науковими ступенями у Польщі є «*доктор*» і «*габілітований доктор*» у певній галузі науки або в галузі мистецтва. Так, вченими ступенями у галузі мистецтва є «*доктор мистецтва*» і «*габілітований доктор мистецтва*» зі специфікацією мистецької галузі (до 30 квітня 2003 р. науковими ступенями в галузі мистецтва були «кваліфікація 1-го ступеня» і «кваліфікація 2-го ступеня», які відповідають «доктору мистецтва» і «габілітованому доктору мистецтва».

Науковий ступінь доктора надається особі, яка склала іспити докторського рівня, а також представила і захистила докторську дисертацію. Необхідна передумова для здобуття докторського ступеня – наявність ступеня магістра чи його еквівалента. Ступінь габілітованого доктора надається особі, яка має докторський ступінь, значні наукові або мистецькі здобутки, представила габілітаційну дисертацію і послідовно пройшла всі етапи рецензування, обговорення і захисту. Наукові ступені доктора і габілітованого доктора надаються організаційними відділами вищих навчальних закладів та іншими науковими і дослідницькими інститутами.

Науковим званням є звання професора у відповідній галузі науки, а званням в галузі мистецтва – звання професора у відповідній галузі мистецтва. Звання професора надається президентом республіки Польща.

Докторський ступінь надається тими академічними підрозділами, які мають на це повноваження. Повноваження, у свою чергу, надаються їм Центральною комісією ступенів і звань з огляду на рівень і масштаб дослідницької діяльності даного академічного підрозділу, а також кількість штатних наукових співробітників зі ступенем габілітованого доктора і званням професора. Таких наукових співробітників має бути щонайменше вісім у кожній галузі науки чи мистецтва, у якій дана інституція хоче мати право присуджувати докторські ступені. (Для при-

судження ступеня габілітованого доктора академічний колектив повинен мати щонайменше 12 дипломованих наукових співробітників у кожній галузі знань, за якою присуджується габілітація). Всі ці наукові співробітники повинні працювати в даній інституції на постійній основі (а не на умовах сумісництва) і мати одну спеціальність.

Важливо наголосити на тому, що відповідно до Закону «Про вищу освіту» (від 2005 р.) у Польщі є два типи вищих навчальних закладів: наукові і не наукові. Різниця полягає в тому, що в інституціях першого типу принаймні один підрозділ матиме право надавати докторські ступені.

Відмінності між науковими і не науковими закладами мають далекосяжні наслідки, особливо для приватного сектору, що переживає небувале зростання [засади приватного сектору у Польщі див.: 12]. У світі сказаного існує обмаль приватних наукових закладів (у 2003 році було два з трьохсот). Тільки наукові заклади можуть бути представлені в CRASP (Конференція ректорів польських наукових закладів). Також на основі Закону «Про вищу освіту» (від 2005 р.) післядипломні курси можуть організовуватися тільки у наукових закладах, тих, які мають право присуджувати докторський ступінь.

2. Середовище: інституції у сфері вищої освіти

2.1. Загальна Рада вищої освіти

Загальна Рада вищої освіти – це виборний орган, що репрезентує вищу освіту й існує з 1982 р. (відповідно до Законів «Про вищу освіту» від 1990 і 2005 рр.). Рада співпрацює з Міністерством національної освіти і спорту та іншими державними установами з питань формування державної політики в галузі вищої освіти. За власною ініціативою Рада висловлює судження й оцінки з усіх питань, що стосуються вищої освіти, науки і культури. Рада також виражає думку щодо питань, представлених Міністром національної освіти і спорту та іншими державними установами, зокрема, оцінку юридичного забезпечення вищої освіти, науки і культури; оцінку тієї частини проекту бюджету, яка стосується вищої освіти та принципів надання державних субсидій закладам вищої освіти. Рада розглядає звернення вищих навчальних закладів щодо права присуджувати наукові ступені і ступені в галузі мистецтва. Рада співпрацює з національними та міжнародними організаціями, які діють у галузі вищої освіти.

2.2. Державна Акредитаційна Комісія

Ця інституція відповідає за державну акредитацію і працює з січня 2002 р. Це єдиний орган, визначений законом, що охоплює увесь спектр вищої освіти й оцінює якість освіти. Рішення і постанови Комісії мають юридичну силу. Діяльність Комісії охоплює всі вищі навчальні заклади. З 2003 р. її повноваження розширюються, й Комісія здобуває право створювати і провадити у військових закладах випускові програми (degree programmes), які не належать до військової галузі.

У межах своїх повноважень Державна Акредитаційна Комісія (ДАК):

1. Розглядає і виносить судження з усіх подань/звернень стосовно:
 - а) заснування ВНЗ;
 - б) відкриття філії ВНЗ;
 - в) впровадження нових спеціальностей у ВНЗ;
 - г) внесення навчальних спеціалізацій, які надаються вищими професійними школами, до реєстру відповідних спеціальностей.
2. Оцінює якість освіти і перевіряє, чи витримуються належні умови викладання в усіх польських цивільних закладах вищої освіти. Тобто державних і приватних, наукових і професійних, включаючи й ті, за якими наглядають міністри, відповідальні за вищу освіту, здоров'я, культуру, інфраструктуру та оборону (в останньому випадку ДАК – оцінює викладання лише цивільних дисциплін).
3. Дає згоду на відкриття і викладання спеціальностей, не згаданих у Законі «Про вищу освіту».

Президія ДАК визначає список спеціальностей і перелік ВНЗ, які підлягають атестації кожного календарного року. Здійснення такої атестаційної (акредитаційної) процедури є обов'язковим. Міністр національної освіти і спорту виносить своє рішення, базуючись на рейтингах ДАК. Зокрема, у випадку низького рейтингу, міністр зобов'язаний призупинити набір на дану спеціальність або скасувати ліцензію ВНЗ на викладання даної спеціальності.

2.3. Центральна комісія з наукових ступенів і звань

Центральна комісія з наукових ступенів і звань є колективним органом, що обирається з числа кандидатів, делегованих установами, уповноваженими надавати наукові докторські ступені і докторські ступені у галузі мистецтва, на чотирирічний термін. Кандидатів до цієї комісії обирають особи, які мають вчене звання професора або професора мистецтв.

Центральна комісія:

- 1) надає повноваження присуджувати наукові ступені і ступені в галузі мистецтва;
- 2) контролює всю діяльність установ, уповноважених надавати наукові ступені і ступені в галузі мистецтва, пов'язану з присудженням цих ступенів;
- 3) затверджує рішення, прийняті радами вказаних установ, щодо надання наукового ступеня габілітованого доктора і ступеня габілітованого доктора в галузі мистецтв;
- 4) висуває кандидатів на присвоєння вченого звання професора або професора в галузі мистецтва президентом республіки Польщі.

3. Докторське навчання

Сьогодні у Польщі є два способи здобути докторський ступінь: вступити до докторантури або самостійно написати дисертацію і захистити її в якомусь університеті чи дослідницькому інституті (як в Україні «пошукач». – *Прим. перекл.*). Остання можливість реалізується вкрай рідко, але юридично вона дозволена. Крім того, у деяких ВНЗ ще існують асистенти (штатні співробітники), які працюють над своїми дисертаціями. Однак у найкращих університетах неможливо дістати посаду до здобуття докторського ступеня. Вартість процедури захисту і двох рецензій – приблизно \$1,000 USD. Оплачує захист заклад, де докторант закріплений. Незалежні докторанти («пошукачі») платять з власної кишені.

Докторське навчання може бути організоване тими академічними установами, що мають право надавати габілітацію, тобто тими, які мають щонайменше 12 наукових співробітників зі стажем у даній галузі науки чи мистецтва. Існують два типи докторського навчання: стаціонарне і заочне. Безкоштовним є тільки стаціонарне. Якщо докторанти стаціонару отримують стипендію, вони зобов'язані читати курси в своїх закладах. Але загалом цих курсів не може бути більше як 90 годин на академічний рік (120 годин відповідно до Закону 1990 р.). Докторанти мають 8 тижнів літньої відпустки, базовий соціальний захист і медичну допомогу. Вони можуть отримувати докторську стипендію (її гарантована сума: від 60 % до 100% зарплатні асистента), яка останнім часом приблизно дорівнює 300 євро на місяць. Докторанти, які не отримують стипендії, можуть працювати повний робочий день або виконувати додатково оплачувану роботу. Ті ж, хто отримує стипендію, мусять мати дозвіл на додаткову працю і не повинні працювати повний

робочий день. Закон гарантує докторантам, які не є науковими співробітниками, лише 28 днів оплачуваної відпустки для підготовки докторської або габілітаційної дисертації.

Докторське навчання здебільшого триває 4 роки, часто за потреби додається ще один рік. Однак стипендія на цей додатковий рік, як правило, не надається. Даних щодо тих, хто не завершив навчання, не існує, але кількість таких осіб не висока. Правила прийому (стандарти відбору) у кожному закладі – свої. Існує також різниця у правилах прийому в стаціонарну і заочну докторантуру. Докторанти-заочники (24%) зазвичай оплачують за навчання. На деякі спеціальності вони повинні складати вступні іспити. В окремих закладах докторанти зараховуються за принципом «хто раніше прийшов – того й взяли». Perezарування кредитів трапляється дуже рідко або й взагалі ніколи. Головним чином тому, що докторантів вважають не студентами, а радше молодими науковцями, які перебувають на стадії між студентами і молодшими науковими співробітниками даного університету. Національна і міжнародна мобільність докторантів відносно низька. Проте міжнародна мобільність в останні роки зростає і переважає над національною мобільністю.

Кількість іноземних докторантів низька і зменшується (порівняймо: 695 осіб у 2001 р. і 424 у 2005 р.). Механізми забезпечення якості докторського навчання не формалізовані. Цей факт віддзеркалює ту реальність, згідно з якою, загалом кажучи, більшість стаціонарних докторантів, котрі не сплачують за навчання, не повинні прослуховувати забагато курсів під час своєї докторантури. Зазвичай не існує спеціалізованих курсів для докторантів. Їхня присутність в університетах більше зумовлена курсами, які вони викладають, а не які слухають. Відтак формальний статус докторантів залягає десь між статусом студента і наукового співробітника, хоча це не значить, що після здобуття наукового ступеня дана особа буде відразу працевлаштована. У новому Законі «Про вищу освіту» (від 2005 р.) докторантів визначено як студентів «третього рівня» (BA/BSc, MA/MSc, PhD). Такого статусу, як *Post-Doctoral employees* – «співробітник за розподілом після здобуття докторського ступеня», у Польщі взагалі не існує. Доктори або працевлаштовуються в освітньому секторі (на посаду *assistant professor* – *adiunkt* – це найнижчий професорський рівень, який приблизно відповідає українському «старший викладач». – *Прим. перекл.*), або ж повинні залишити сектор державної вищої освіти. Останнє є найбільш правдоподібним варіантом, адже кількість посад, пропонованих у даному секторі, – дуже обмежена. Визнання зарубіжних докторатів

відбувається на основі міжнародних двосторонніх або багатосторонніх угод, або ж через процедуру нострифікації.

Докторський ступінь може бути наданий особі, яка: має ступінь магістра, магістра точних наук чи лікаря, або ж аналогічний науковий ступінь; склала докторські іспити; представила і захистила докторську дисертацію. Докторські іспити складаються з основних дисциплін, в площині яких виконується дана дисертація, а також додаткових дисциплін й іноземних мов. Докторська дисертація також може бути проектом, прикладною або технологічною працею, якщо вона задовольняє більш загальну вимогу – а саме: є оригінальним розв'язанням наукової проблеми і засвідчує теоретичні знання з даної галузі науки або мистецтва.

Проведення докторського захисту і надання вченого ступеня здійснює Вчена рада факультету або подібного академічного підрозділу (у вищих навчальних закладах), або ж просто Вчена рада (у дослідницьких інститутах – наприклад, Польської Академії Наук). В обох випадках даний підрозділ голосує з таких питань: порушення питання про захист докторської дисертації і вибір керівника, вибір принаймні двох рецензентів дисертації (зазвичай один з відділу – внутрішній, один зовнішній), прийняття дисертації і дозвіл на її відкритий захист, визнання результатів відкритого захисту, і, врешті, надання докторського ступеня. Дисертація, яку не прийняли в одному відділі, не може бути захищена в іншому. Якщо докторські іспити не складені або дисертація не представлена у визначений термін, Рада може прийняти рішення про закриття процедури докторського захисту. Докторський ступінь надається тоді, коли за це проголосує Вчена рада даного вищого навчального закладу.

Керівниками докторських дисертацій і рецензентами – як докторської, так і габілітаційної дисертації – можуть бути або габілітовані науковці, або професори. Ці ж функції можуть виконувати іноземні науковці, які не мають згаданих ступенів або звань, але є дуже відомими фахівцями у даній галузі. У цьому випадку їх повинна затвердити Вчена рада підрозділу, в якому захищаються докторські і габілітаційні дисертації.

Хоч у Польщі і немає відповідного Положення (Code of practice), **науковий керівник докторанта зобов'язаний:**

1. Переконатися, що студент ознайомлений з ресурсами університету, які можуть допомогти його дослідженням, а також з правилами безпеки та охорони здоров'я.
2. Допомогти докторантові визначитися з темою, яка буде досліджуватися у ході роботи.

3. Допомогти докторантові окреслити дослідницькі проблеми і конкретизувати пункти дослідницької програми. Наприклад: які для потрібні ресурси, які експерименти мають бути проведені тощо.
4. Спрямувати докторанта на вивчення певних курсів, якщо ця програма передбачає специфічні модулі, що стосуються теми.
5. Ознайомити докторанта з усіма вимогами та етичними принципами дослідницької роботи.
6. Узгодити з докторантом програму керівництва і графік регулярних зустрічей.
7. Консультувати докторанта в його дослідженні й підготовці дисертації.
8. Читати і висловлювати свої зауваження стосовно чорнового варіанту дисертації – за умови, що він подається у належні терміни.
9. Упевнитися, що докторант обізнаний з університетськими процедурами захисту докторської дисертації і усвідомлює часові межі її представлення.

Інформація стосовно усіх фінансових питань, тривалості навчання, змісту докторської програми та адміністративні аспекти перебування в докторантурі розміщена на веб-сторінках університетів.

Як і у випадку з обов'язками наукового керівника, Положення стосовно обов'язків докторанта немає. Проте очікується, що **докторант зобов'язаний**:

1. Узгодити з науковим керівником план своєї підготовки.
2. Систематично і у відповідній формі ознайомлювати наукового керівника зі своєю роботою, дотримуючись узгодженого плану, що враховує і час на відпустку.
3. На вимогу наукового керівника регулярно подавати йому письмові звіти про хід роботи.
4. Консультуватися з керівником перед тим, як братися за будь-яку додаткову роботу в університеті.
5. Дотримуватися правил безпеки та охорони здоров'я.
6. Дотримуватися етичних вимог і правил дослідницької роботи.
7. Радитися з керівником в усіх випадках, коли виникає намір взяти спеціальні, додаткові чи практичні курси, програми особистого розвитку чи дослідницькі семінари.

Докторські ступені у Польщі надаються здебільшого у провідних державних академічних закладах, найпершими з-поміж них є університети, за ними – технічні університети і медичні академії. Суттєво зростає як кількість докторантів, так і кількість тих, що захистилися. Так, з 1990 по 2005 рік кількість докторів зросла більш ніж у 10 разів: з

2 700 (1990 р.) до 33 000 (2005 р.). Водночас кількість тих, що здобули докторські ступені, зросла в чотири рази: з 1500 (у 1991 р.) до 5900 (у 2005 р.).

4. Докторський ступінь і габілітація

У Польщі, як уже зазначалося, існує два наукові ступені, це – доктор і габілітований доктор. По суті, у польській структурі вищої освіти габілітація відкриває можливість молодшому науковому співробітникові стати старшим науковим співробітником. Хоча повний статус самостійності здобувається лише з наданням вченого звання професора. Проте габілітація дає можливість науковцеві, не маючи вченого звання професора, обійняти посаду університетського професора.

Упродовж останніх 20-ти років ведуться серйозні дискусії про майбутнє габілітації у підготовці наукових співробітників загалом у їхній академічній кар'єрі. Хоча думки з цього приводу лунають різні, *status quo* щодо існування двох наукових ступенів зберігається і фіксується у більшості законодавчих проєктів. Найгучніші заклики скасувати габілітацію, здається, лунають з боку профспілок. За збереження габілітації найбільше ратують наукові співробітники зі стажем, які бояться зниження академічних стандартів (очевидно, неминучого, принаймні доти, доки не будуть підвищені стандарти докторських дисертацій).

Габілітація є демаркаційною лінією між молодшими (чи допоміжними) і старшими (чи самостійними) науковими співробітниками, незалежно від того, скільки часу піде у габілітованого науковця на те, щоб стати університетським професором. У 90-х рр. було кілька законодавчих спроб, які стосувалися вищої освіти, скасувати габілітацію, але їх погано сприйняли у академічному середовищі, зокрема, науковці зі стажем. Найімовірніше, зважаючи на останні юридичні пропозиції, цей науковий ступінь не буде скасований.

У випадку габілітації, особа, яка захищається, мусить мати докторський ступінь і на додаток до представленої габілітаційної дисертації повинна засвідчити свій вагомий науковий доробок. Габілітаційною дисертацією може бути або опублікована книжка, або, що трапляється значно рідше, оригінальний проєкт, конструкція, технологічне чи мистецьке досягнення. Рецензентів троє: один з них належить до підрозділу, у якому захищається габілітаційна дисертація, двоє інших – сторонні. Надана габілітація проходить процедуру затвердження в Центральній комісії протягом шести місяців після засти дисертації.

У дуже загальних термінах і до впровадження нового Закону «Про вищу освіту», молодші наукові співробітники не можуть мати *tenure* («тенюр» – безстроковий контракт), тоді як наукові співробітники зі стажем його мають. З юридичної точки зору, молодші наукові співробітники можуть бути звільнені з посади у сфері державної вищої освіти, якщо за 9-12 років після завершення докторської дисертації не напишуть і не захистять габілітаційної. На даний момент науковим співробітникам зі стажем гарантується еквівалент академічного безстрокового контракту. Професори у державному секторі не є найманцями держави, як часто буває у Західній Європі, а робота у державній вищій освіті не веде до автоматичного підвищення на посаді. Однак, найважливіша діяльність науковців – дослідження, а не викладання, і перехід від молодшого до вищого статусу гарантується здобуттям габілітації.

Габілітація існує переважно в університетській системі – саме тут надається приблизно третина всіх габілітацій. Стосовно галузей, в яких надаються два наукові звання, то найбільше докторських дисертацій захищається у медичних науках (26% у 2001 р.), за ними йдуть гуманітарні науки (19% у 2001 р.) і технічні науки (19% у 2001 р.). У випадку габілітації, яка відкриває шлях до академічних посад університетського професора і повного професора, найбільше таких ступенів надається у гуманітарних науках (22 %), і менше у медичних і технічних науках (16 % кожна).

Ще відносно донедавна габілітація гарантувала з бігом часу здобуття посади університетського професора, яка надавалася спершу на 5 років, а тоді поновлювалася на все життя. Проте оскільки кількість габілітованих наукових співробітників зростає, а кількість штатних професорських посад на факультетах і в департаментах – ні (відповідно до правил внутрішнього розпорядку у державному секторі кількість повних професорів не може перевищувати на кафедрі 20 % її загального складу), то, вочевидь, збільшуватиметься і кількість габілітованих співробітників, які не обіймають посади університетського професора.

5. Процедури нострифікації

Наукові ступені, здобуті за кордоном, аналогічні тим, що надаються у Польщі. Це стосується держав, з якими Польща має міжнародні угоди. З тими країнами, з якими договорів не укладено, наукові ступені можуть бути визнані через процедуру так званої «нострифікації». Зарубіжні наукові ступені визнаються у Польщі на основі встановлених

Головою Ради Міністрів «Правил і процедур нострифікації наукових ступенів, наданих за кордоном» (липень, 1991). Процедура визнання докторських ступенів подібна до процедури визнання диплому про вищу освіту. Органами, що можуть нострифікувати вчені ступені, є ради факультетів, однак тільки ті, які мають право присуджувати габілітацію. Наукові ступені, надані тими державами, з якими Польща підписала договір про визнання дипломів і наукових ступенів, визнаються автоматично. Однак, деякі із цих договорів (із Сирією, Лівією, колишньою Югославією, Хорватією, Словенією, Німеччиною і Австрією) стосуються тільки докторського ступеня (габілітація і вчене звання професора з них вилучено). До того ж, договори з Німеччиною та Австрією стосуються визнання докторського ступеня лише з навчальною метою (коли хтось хоче здобути вищий науковий ступінь у Польщі).

6. Працевлаштування докторів

Традиційно докторська освіта була спрямована на підготовку професорів для вищої освіти, тобто університетського викладання та наукових досліджень. Як сказав Роджер Гайгер про США: «Докторат, яким він є сьогодні, містить *забагато* підготовки для багатьох потенційних «споживачів» вищої академічної освіти (все, що вище за бакалаврат. – *Прим. перекл.*). І водночас тут *замало* дається для традиційної підготовки майбутніх наукових співробітників» [8, с. 248]. Як у США, так і в Польщі стрімке зростання кількості докторантів відбулося у 90-х рр. Але коли у США баланс між попитом і пропозицією докторантів ставав предметом обговорення, то у Польщі ця проблема здебільшого ігнорувалася. Якщо врахувати зазвичай закриту систему державної вищої освіти й обмежені можливості працевлаштування докторів, які недавно захистилися, у приватному секторі освіти, то теперішня кількість докторантів (майже 33 тисячі) видається доказом перевиробництва. Так виглядає ситуація з традиційної точки зору. Але, з іншого погляду, університети і докторанти вважають докторантуру засобом підвищити свої можливості працевлаштування поза академічним світом на висококонкурентному польському ринку праці. Чотири роки навчання – це тривалий період для багатьох професій, хоча й маємо пам'ятати, що переважна більшість докторських програм, де є лекції, не передбачають плати за навчання. Крім того, 11 тис. 500 докторантів (трохи менше 35%) одержують урядові докторські стипендії. У перспективі поточна ситуація вочевидь зміниться, можливо тоді, коли (внаслідок Бо-

лонського процесу) буде подолано теперішнє зведення статусу докторантів до рівня звичайних студентів і запроваджено плату за навчання. Чинна система покладає тягар докторантури на університети, яким не виділяють якісь спеціальні кошти ім на цю справу. Докторанти вважаються студентами, і на них виділяються відповідні кошти.

Докторанти у Польщі зіштовхуються з низкою труднощів і проблем. Менше 50% з них отримують стипендії (2006 рік), і вимальовується тенденція до зменшення кількості стипендіатів і збільшення кількості докторантів, що платять за навчання. Шанси, що новоспечений доктор знайде собі роботу у вищому навчальному закладі, – мізерні. Тому чотири роки його навчання є «втраченими» в розумінні внесків «роботодавців» у їх же пенсійні фонди. І справді, доктори не знаходять собі посади, звідси – усі наслідки безробіття для пенсійного забезпечення.

Сучасна академічна кар'єра не відкриває якихось особливих перспектив працевлаштування у розумінні зарплати та коштів для проведення досліджень [Див.: 1; 2; 5; 9]. У деяких галузях ринок праці для нових докторів набагато більший за кордоном (особливо у США), ніж у Польщі – ситуація, яка може призвести до «відтоку мізків». Хоча з 1990 по 2005 рр. кількість докторантів зросла більш як у 10 разів, кількість наукових співробітників за цей же час залишилася практично незмінною (70-80 тис. загалом у приватному та державному секторах). В результаті шанси на те, що нові доктори працевлаштуються у вищих навчальних закладах або в академіях наук, значно знизилися. Якщо 10 років тому докторів готували головним чином для академічного світу, то тепер вони здебільшого повинні шукати собі роботу поза академічним ринком. Кардинальною зміною в останні роки стало запровадження у більших масштабах докторантів-заочників, які платять за навчання (порівняймо: 25% у 2001 р., і 30 % 2005 р.). Ще одна зміна спостерігається в тому, що докторанти беруть активнішу участь у схемах міжнародної мобільності, зокрема в таких програмах Євросоюзу, як Стипендія Марії Кюрі.

7. Майбутнє докторських студій

Хоча докторські студії посідають вагоме місце у дискусіях про створення Європейського простору вищої освіти та Європейського науково-дослідного та інноваційного простору, зокрема у колах, причетних до університетської освіти та професійної діяльності, у Польщі це питання широко не обговорюється. Хоча тенденції є очевидними (зростання кількості докторантів; зниження відсотка тих, котрі дістають

державні стипендії; відсоткове зниження іноземних докторантів; збільшення можливостей здобути ступінь доктора власним коштом, шляхом платної підготовки; відносно закритий доступ до посад у вищих навчальних закладах), майбутнє докторантури у світлі цілей, завдань і ролі вищого освітнього сектора є непевним. Також у Польщі немає бачення того, як саме слід використовувати докторантуру, інструмент, що сприятиме розвитку економіки, базованої на знанні, що є майбутнім Європи Знань (Europe of Knowledge).

Якщо поглянемо на ці два показники – кількість наукових співробітників (80 тис.) і кількість докторантів (32 тис.), а тоді зіставимо це з тим фактом, що кількість наукових співробітників суттєво не змінилася протягом останніх 10 років, то дійдемо висновку: майбутнє докторантів, принаймні в найближчі роки, – напевно не в академічному світі. Стан, в якому опинилися молоді доктори, віддзеркалює у Польщі стан цілого академічного сектору. Тимчасово вирішити проблему цих молодих науковців могло би запровадження певних «постдокторських» (post-Doctoral) програм і значно більша гнучкість у процедурах працевлаштування. Сьогодні для докторів, які щойно захистилися, є обмаль можливостей підписати тимчасовий контракт за дослідницьким грантом або ж інакшим чином долучитися до постдокторської підготовки чи дослідження, аніж працевлаштуватися на повний робочий день. Також строгіші правила щодо основного і сумісного працевлаштування (внесені до нового Закону «Про вищу освіту» від 2005 р.) можуть відкрити нові шляхи до посад у приватному освітньому секторі. Наразі ситуація є такою, що країна продукує докторантів переважно для зовнішнього ринку праці, що добре, а проте вимагає докторських програм іншого роду, ніж ті, що традиційно фокусуються на підведенні людини до академічної діяльності.

Посилання

1. Altbach, P.G., ed. 2000. *The Changing Academic Workplace: Comparative Perspectives*. Center for International Higher Education, Chestnut Hill.
2. Altbach, P.G., ed. 2002. *The Decline of the Guru: The Academic Profession in Developing and Middle-Income Countries*. Center for International Higher Education, Chestnut Hill.
3. Bureau for Academic Recognition & International Exchange, 2000. *Guide to Higher Education in Poland*. [In:] European Commission "A guide to higher education systems and qualifications in the EU and EEA countries"
<http://www.buwiwm.edu.pl/publ/guide/>

4. Central Statistical Office, 2006. *Science and Technology in Poland in 2005* [Nauka i Technika w 2005r.] Information and Statistical Papers, Warsaw.
5. Ender, J., ed. 2000. *Employment and Working Conditions of Academic Staff in Europe*. Frankfurt am Main: Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft (GEW).
6. European Commission, 2005. *European Charter for Researchers and a Code of Conduct for the Recruitment of Researchers*, http://europa.eu.int/eracareers/pdfam509774CEE_EN_E4.pdf
7. European University Association, 2005. *Doctoral programmes for the European Knowledge Society*. [http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Doctoral_programmes Project_Report.1129278878120](http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Doctoral_programmes%20Project_Report.1129278878120)
8. Geiger, R., 1997. Doctoral Education: The Short-Term Crisis versus Long-Term Challenge. *The Review of Higher Education* 20/3: 239-251.
9. Huisman, J., De Weert, E., and Bartelse, J., 2002. Academic Careers from a European Perspective: The Declining Desirability of the Faculty Position. *The Journal of Higher Education* 73/1: 141-160.
10. Kwiek, M., 2003a. Academe in Transition: Transformations in the Polish Academic Profession. *Higher Education: The International Journal of Higher Education and Educational Planning* 45/4: 455-476.
11. Kwiek, M., 2003b. Recent Transformations and Adaptations of Polish Higher Education. *Die Hochschule* 1/03: 187-200.
12. Kwiek, M., 2003c. The Missing Link: Public Policy for the Private Sector in Central and East European Higher Education. *Society for Research into Higher Education International News* 2: 6-8.
13. Kwiek, M., 2004. Doctoral Degrees and Qualifications in the Contexts of the European Higher Education Area and the European Research and Innovation Area: Poland. [In:] Sadlak J., ed. *Doctoral Studies and Qualifications in Europe and the United States: Status and Prospects*. Studies on Higher Education, UNESCO-CEPES, Bucharest.

22 вересня 2007 р.